

Pirkko Jääskeläinen

Keski-ikäisten Internet – asenteet ja kansalaisuuden toteuttaminen

Attitudes towards the internet and the realisation of citizenship. Informaatiotutkimus 18(1): 1-10, 1999.

Attitudes towards the internet seem to be strongly connected to people's experience of using computers. Among those who had never used computers, only one of ten had a positive attitude towards the internet. Of those who used computers daily, 80 % had a positive attitude as regards the internet. The results are from a study, whose empirical data are based on replies of 272 mainly middle-aged citizens.

There have been great expectations on the positive effects of the internet as regards the 'citizens' society'. The results showed that positive attitudes towards the internet are related to views of a positive development as regards citizens' possibilities to influence, and that sufficient information will be available for this purpose. This may be regarded as a sign of the first impact of the internet on society, as the internet is an effective tool for information acquisition, communication and influence.

Address: Mäntymäenkuja 4 B, FIN-02700 Kauniainen, Finland. Email: pirkko.jaaskelainen@etk.fi.

Empiiristä tietoa tietoverkkojen vaikutuksista kansalaisten yhteiskunnalliseen käyttäytymiseen on vasta vähän, mutta vireillä on monia merkittäviä tutkimushankkeita. Niissä otaksutaan yleisesti, että tietoverkot voivat edistää yhteiskunnan demokratisoitumista. Kun kansalaisten tiedot kasvavat, he eivät enää halua olla hallinnon tahdottomia kohteita, vaan itsenäisiä toimijoita, jotka luovat omat tietonsa, arvonsa ja paikkansa yhteisössä ja päättävät itse vuorovaikutuksestaan – toisin sanoen he hallitsevat omaa elämäänsä (ks. esim. Keskinen 1995, 19–23). Tietoverkkojen käyttöä kehittävien viranomaisten optimismi on myös ilmeistä. Suomi Tietoyhteiskunnaksi raportissa (1995, linjaus 4.) visioidaan osallistuvien ja autonomisten ihmisten kansalaisyhteiskuntaa, jossa tietotekniikka käytetään laajasti ja monipuolisesti myös hallinnolliseen asiointiin.

Tietoverkkojen käyttötapoja ja käyttäjäprofileja on tutkittu jonkin verran (vrt. Savolainen 1996 ja 1997, Nurmela 1997, 1998), mutta empiiristä tietoa eri ikäisten kansalaisten Internet-asenteista on niukasti. Asenteet ovat tärkeitä sen vuoksi, että ne heijastavat henkilön intentioita käyttäytyä tietyn suuntaisesti. Asenteet

voivat edeltää käyttäytymismuutoksia. Tässä artikkelissa tarkasteltava asenne on kansalaisten halukkuus käyttää Internetiä eläkeasioissa sekä tiedonhakuun että asiointiin. Artikkelissa vertaillaan, poikkeavatko Internet-myönteisten ja -kielteisten ryhmät toisistaan sosio-ekonomisten taustojen ja kansalaisuuden toteuttamistapojen suhteen. Teoreettisesti artikkeli on tarkoitettu täydentämään kuvaa modernista – tai jälkimodernista – kansalaisuudesta.

Artikkeli perustuu Eläketurvakeskuksessa kesällä 1997 tehtyyn lomakekyselyyn, johon saatiin 412 vastausta. Vastausprosentti oli vain 35 eikä aineisto muutenkaan ole edustava. Johtopäätöksiä siitä, miten yleisiä Internet-asenteet ovat koko väestön tasolla, ei tuloksista näin ollen voi tehdä. Siksi artikkeli on lähinnä eksploratiivinen pilottitutkimus. Toisaalta kaikki Internetiin liittyvät asiat ovat muutostilassa eikä yleistämiskelpoisillakaan tutkimustuloksilla ei ole pyryvyyttä. Verkolle tulee jatkuvasti uusia käyttäjiä ja heistä osa oppii hyödyntämään sen valtavia tieto- ja palvelumahdollisuuksia. Positiivisten kokemusten mukana oletettavasti myös myönteinen asenne

Internetiin vahvistuu.

Kansalaisuus ja sen tavoitetila

Kansalaisuus tarkoittaa sosio-poliittisen yhteisön jäsenyyttä, johon liittyy monia oikeuksia ja joitakin velvollisuuksia. Kansalaisuusteorioiden klassikon T. H. Marshallin (ks. 1950) mukaan kansalaisoikeuksien toteutuessa aikaisemmin vain rikkaiden etuoikeutena ollut elämäntapa, johon sisältyy paitsi materiaallinen puoli myös kulttuuri ja sivistys, tulee yhä useamman ulottuville.

Monet kansalaisuusteorioiden myöhemmistä kehittelijöistä pitävät nimenomaan yhteiskunnallista osallistumista tavoitteena. Barbaletin mukaan (1988, 68–69) kansalaisuus toteutuu täysin yksilöiden osallistuessa tasa-arvoisesti yhteisön elämään. Roche (1992, 93–94) painottaa kansalaisuuden tavoitteissa henkilökohtaista autonomiaa, keskinäisiä hyvä suhteita ja poliittista osallistumista, jota edistää lukutaidon moderni analogia, tietotekniikan käyttötaito. Hernesin mukaan (1988, 7–8) ammattiyhdistysliikkeen aktiivijäsen on ollut pohjoismaisen hyvinvointivaltion kansalaisuuden prototyyppi, jonka oikeudet, identiteetti ja osallistumismallit määrytyvät hänen siteistään työelämään. Ihannetasolla tällainen kansalainen on aktiivinen, osallistuva ja tasa-arvoa korostava.

Yhteisöllisen aktiivisuuden korostajilla on vastavoimansa, joiden argumentaatio perustuu postmodernin kulttuurinirstaloitumiseen ja yksilöitymiseen. Sosiaalisen rakenteen hajautumiseen liittyy politiikan ja yhteiskuntajärjestyksen legitimitetin rapautuminen. Tämä kehitys on yhteydessä globaalin viestinnän ja massakulutuksen yleistymiseen. Yhteiskunnan jäsenyys tulee anonyymiksi, maalliseksi, tasa-arvoiseksi ja globaaliksi. Kansalaisuuden luonne muuttuu yhteiskunnallisesti passiiviseksi ja yksilöllisyyttä korostavaksi. (Ks. Turner 1996, 154–161.)

Ajatus rationaalisia valintoja tekevistä ihmisistä on esitetty kansalaisuuden tavoitteeksi Marshallin sivistyneen elämäntavan modernina vastineena. Rationaalisuus tulkitaan tällöin elämänhallinnaksi, jossa yksilön mahdollisuuksia määrittää ensi sijassa hänen rationaalisuutensa ja hänen kykynsä saavuttaa itselleen asettamia tavoitteita. Osallistumisen merkitys on sitä korostavissa teorioissa yliarvotettua, koska se sivuuttaa edustukselliseen demokratiaan liittyvät hierarkkiset rakenteet sekä tietoisien valinnan olla osallistumatta poliittiseen toimintaan. (Ks. Saari 1996,

52–54.)

Edellä esitellyt tulkinnot osoittavat tutkijoilla olevan erilaisia painotuksia, joissa voidaan nähdä kaksi päälinjaa. Toinen korostaa yhteisöllisyyttä ja aktiivista osallistumista ja toinen yksilöllisyyttä ja elämänhallintaa. Kansalaisuusteoriat kuuluvat suurelta osin sosiaalifilosofian alueelle, minkä vuoksi niiden empiirinen operationalisointi on pulmallista. Kansalaisuus voi esiintyä lukemattomissa eri muodoissa, minkä vuoksi kuvauksen kohteeksi on valittava vain joitain piirteitä, kuten tässä tutkimuksessa on tehty.

Internetin vaikutuksia kansalaisyhteiskuntaan

Eryteisesti Yhdysvalloissa Internetin mahdollisuuksiin kansalaisten tasa-arvoisen tiedonsaannin ja osallistumisen lisääjänä asetetaan odotuksia jopa kansallisen strategian tasolla. Presidentti Bill Clinton (1997) luonnehti virkaanastujaispuheessaan seuraavaa vuosisataa Tiedon Aikakaudeksi ja näki siinä mahdollisuuden rauhanomaiseen maailmanyhteisöön, nimenomaan Internetiä hyödyntäen. Hän korosti, että välineet siihen on oltava kaikkien ulottuvilla jokaisessa koululuokassa ja jokaisessa kirjastossa. Tutkijoista esimerkiksi Kurland ja Egan (1996) katsovat verkkojen edistävän demokraattista osallistumista. Internet on välineenä paitsi interaktiivinen myös neutraali ja 'sokea' siten, että osallistujan sukupuoli, rotu tai sosioekonominen status eivät niin haluttaessa tule lainkaan ilmi.

Kriittinen suhtautuminen tietotekniikkaan on myös monesta syystä perusteltua. Esimerkiksi Thomasin (1995, 91–98) mukaan tietotekniikka lisää epätasa-arvoa ja sosiaalista fragmentoitumista. Tietoteknisten välineiden tuotanto toimii kaupallisten lakien mukaan eli tuotetaan sitä, minkä odotetaan myyvän. Tietotekninen kehitys pohjautuu aikaisemmalle kehitykselle ja tämä suosii maita, jotka ovat jo pitkällä tietotekniikassa. Thomasin mukaan ei ole mitään perusteita uskoa, että tietotekniikka voisi maailmanlaajuisesti lisätä tasa-arvoa. Ilmeistä eriarvoistavaa vaikutusta voidaan kuitenkin tasapainottaa, jos koululaitos harjaannuttaa kaikki nuoret tietotekniikan käyttöön ja kirjastolaitos antaa kaikille käytön mahdollisuudet. Thomas korosti kuitenkin sitä, että USA:n kansallisessa strategiassa tietotekniikka liitetään kansalliseen identiteettiin, onhan kommunikaatio oleellisen tärkeä sosi-

aalisten yhteisöjen luomisessa ja kiinteyttämisessä.

Internetin vaikutuksista kansalaisyhteiskuntaan ei olla yksimielisiä. Positiivisin näkemys on, että Internet muuttaa yhteiskuntaa yhtä paljon kuin kirjapainotaito on aikoinaan tehnyt. Kirjapainotekniikka ja yleinen lukutaito loivat perustan laajentaa kansalaisoikeudet moderniksi kansalaisuusinstituutioksi. Joidenkin mielestä Internetiin kohdistetaan liikaa odotuksia kunnes aika osoittaa sen vain yhdeksi kommunikaatiovälineeksi muiden joukossa. Mielpidesuuntausten välimaastoon asettuu esimerkiksi Kasvion (1997, 105) näkemys, jonka mukaan tietotekniikan kehitys kytketty läntisissä teollisuusmaissa meneillään olevaan taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen murrokseen, joka muuttaa paitsi työelämän instituutioita, myös koko yhteiskunnan infrastruktuuria.

Empiirinen tutkimusaineisto

Eläketurvakeskus (ETK) on työeläkejärjestelmän keskuslaitos, jonka eräänä tehtävänä on kansalaisten eläkeneuvonta, mikä tapahtuu puhelimitse, kirjeitse tai henkilökohtaisesti. ETK:hon 14.5.-17.6. 1997 yhteyttä ottaneille kansalaisille annettiin kyselylomake työeläkeasioista, Internetistä ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien kehittymisestä. Lisäksi lomake oli 13.6–30.9 oli ETK:n Internet-kotisivulla, jolloin siihen vastattiin sähköpostitse.

Lomakkeita jaettiin kaikkiaan 900 kpl ja niitä palautui täytettynä 313. Internetin kautta tuli 99 vastauslomaketta. Kaikkiaan vastauksia saatiin 412 kappaletta. Alhainen vastausprosentti (35 %) merkitsee sitä, että todennäköisesti vain aktiivisimmat vastasivat. Aineistossa oli miehiä 42 % ja naisia 58 %. Sekä miesten että naisten keski-ikä oli 45 vuotta. Ikäryhmittäin aineisto jakautui siten, että alle 30-vuotiaita oli 15 prosenttia, 30–39 -vuotiaita 20 prosenttia, 40–49 -vuotiaita 20 prosenttia, 50–59 -vuotiaita 37 prosenttia ja yli 60-vuotiaita 8 prosenttia. Vastaajista 40 prosentilla on vähintään opistotason tutkinto. Yhtä moni oli vailla ammatillista koulutusta. Noin kolmannes vastaajista asui pääkaupunkiseudulla, kolmannes muualla Etelä-Suomessa ja kolmannes muualla Suomessa.

Yllä kuvattu aineisto poikkeaa sekä väestön että työvoiman rakenteesta, mutta otoksen koko tekee kuitenkin mahdolliseksi muodostaa alaryhmiä ja tehdä niiden välisiä vertailuja.

Lomakkeessa esitettiin mm. seuraavat kysymykset: 1. Mitä mieltä olet Internetin (tietoverkkojen) mahdolli-

2. Haluaisitko tulevaisuudessa tarkistaa Internetin (tietoverkon) kautta omat eläketietosi, jos tietosuojia olisi aukoton ?
3. Voisitko ajatella tulevaisuudessa tekeväsi eläkehakemuksen Internetin välityksellä, jos tietosuojia olisi aukoton ?

Kysymykset liittyvät eläkkeisiin, joka on esimerkki kaikkia kansalaisia koskevasta tietoa-alueesta. Ensimmäinen kysymys koskee yleistä tiedonhakua. Seuraava panee vastaajan pohtimaan asiaa omakohtaisesti. Kolmas kysymys koskee tärkeään elämäntilanteeseen eli eläkkeelle siirtymiseen liittyvää henkilökohtaista asiointia. Kaikissa kysymyksissä oli kolme vastausvaihtoehtoa, joista keskimäinen oli 'vaikea sanoa'. Asteikon kysymysten korrelaatioiden keskiarvo oli .59. Kysymyksistä tehtiin 7-luokkainen summamuuttuja, joka supistettiin kolmiluokkaiseksi. Alin luokka oli kolmeen kysymykseen kielteisesti vastanneet, heistä käytetään nimitystä Internet-kielteiset. Ylin luokka – Internet-myönteiset – olivat vastanneet ainakin yhteen kysymyksestä myönteisesti. Seuraavassa tarkastelussa ei käytetä keskimäistä luokkaa (n=140) ryhmäerojen terävöittämiseksi. Internet-myönteisten ja -kielteisten jakautumista tietokoneiden käyttökokemuksen mukaan on tarkasteltu taulukossa 1 sivulla 6.

Taulukosta ilmenee selvästi, että Internet-mielipiteet ovat selkeästi yhteydessä tietokoneiden käyttökokemukseen, varsinkin kun kysymys on henkilökohtaisesta asioinnista. Tämän mukaan halukkuus käyttää Internetiä tiedonhaun lisäksi hallinnolliseen asiointiin eli käytännön elämän helpottamiseen kasvaa tietokoneiden käyttökokemuksen mukana. Tässä aineistossa käyttökokemuksen korrelaatio Internet-asenteisiin on niinkin korkea kuin .54.

Internet-myönteisyyden ja -kielteisyyden suhde tietokoneiden päivittäiskäyttäjien joukossa on 81:19, satunnaiskäyttäjien 58:42 ja tietokonetta koskaan käyttämättömien joukossa 14:86. Tilastokeskuksen (1997, 165–167) mukaan vuonna 1996 tietokoneita käytti työssään noin 1.2 miljoonaa suomalaista eli 56 % työllisestä työvoimasta; 35–54 -vuotiaista palkan-saajista tietokoneita käytti 57 % ja 55–64 -vuotiaista 43 %. Jos tietokoneita työssään käyttävistä 50–60 % olisi asenteiltaan Internet-myönteisiä, merkitsisi tämä 600.000–800.000 Internetin käyttöön hallinnollisissa asioissa melko myönteisesti suhtautuvaa suomalaista. Arviota voi verrata Tilastokeskuksen tutkimustulokseen, jonka mukaan vuoden 1996 lopulla noin 300.000 kansalaista käytti Internetiä apuvälineenä työtehtäviensä hoidossa (ks. Nurmela 1997, 35).

Taulukko 1. Tietokoneiden käyttökokemuksen yhteydet Internet-mielipiteisiin

Kysymys	Ei tietokoneiden käyttökokemusta (n=58)	Jonkin verran k'äyttökokemusta (n=60)	Tietokoneen käyttö päivittäistä (n=151)	Ryhmäerojen merkittävyys Chi-testin mukaan	Kaikki (n=269)
1. Internet kaikkien eläketietolähteenä – On liian vaikea – Vaikea sanoa – Sopii kaikille	88% 3% 9%	50% 13% 37%	35% 12% 52%	0.001	50% 11% 39%
2. Omien eläketietojen tarkistaminen Internetin kautta – Ei halua – Vaikea sanoa – Haluaa	86% 3% 11%	42% 5% 53%	18% 4% 78%	0.001	38% 4% 58%
3. Oman eläkejakemuksen tekeminen Internetin kautta – Ei halua – Vaikea sanoa – Halua	86% 5% 9%	47% 13% 40%	20% 9% 71%	0.001	40% 9% 51%
Internet-asette 1) – Kielteinen – Myönteinen	86% 14%	42% 58%	19% 81%	0.001	38% 62%

1) Muodostettu summa-asteikkona 1.–3. muuttujista

Taulukko 2. Kielteisten ja myönteisten Internet-asetteilyryhmien yhteydet sosio-ekonomisiin taustoihin

Kysymys	Internet-kielteiset (n=106)	Internet-myönteiset (n=166)	Ryhmäerojen merkittävyys Chi-testin mukaan	Korrelaatio Internet-asetteisiin 1)
Sukupuoli – naisten %-osuus	66%	46%	0.001	-.22 (0.01)
Ikä, keskiarvo Ikäluokat – –29 v. – 30–39 v. – 40–49 v. – 50–59 v. – 60–	ka 51 v. 7% 10% 13% 61% 9%	ka. 40 v. 23% 30% 21% 22% 4%	0.001	-.41 (0.001)
Asuinpaikkakunta – Pääkaupunkiseutu – Muu Etelä-Suomen lääni – Länsi-Suomen lääni – Muu Suomi – Suomen ulkopuolella	21% 35% 25% 19% –	41% 24% 19% 12% 2%	0.02	-.11 (0.08)
Ammatillinen koulutus – Ei amm. koulutusta – Amm./tekninen koulu – Opisto/korkeak. taso	55% 23% 22%	22% 19% 57%	0.001	.36 (0.001)
Tulotaso – Ei tuloja – Alle 5.000mk/kk – 5.000–9.999mk/kk – 10.000–14.999mk/kk – 15.000–	3% 22% 51% 18% 6%	4% 19% 26% 29% 22%	0.001	.20 (0.001)

1) Suluisissa riippuvuuden merkittävyys

Internet-asenteiden yhteydet sosio-ekonomisiin taustoihin

Kielteisten ja myönteisten Internet -asenteihin yhteyksiä sosio-ekonomisiin taustatekijöihin tarkastellaan taulukossa 2 sivulla 6.

Aineiston osoittaa asennoitumisen olevan selkeästi yhteydessä ikään mikä näkyy erityisesti yli 50-vuotiaiden kielteisyytenä. Lähemmin tarkasteltunakin tämä ikäraja on vedenjakaja keski-ikäisten Internet-asenteissa. Yli 50-vuotiaista Internet -kielteisiä on 60 %, kun 40–49 -vuotiaissa heitä on alle 30 %. Iän ja Internet-asenteiden korrelaatio on korkea, -0.40 .

Sukupuolen mukaan tarkasteltuna tulokset ovat odotusten mukaisia. Naisten osuus on Internet-kielteisten ryhmässä suurempi kuin miesten osuus. Yllättävää on kuitenkin se, että Internet-myönteisten sukupuolijakauma on lähellä tasajakoa. Asuinpaikkakunta ei yhtä selkeästi erottele Internet-asenteita, mikä on ymmärrettävä tulos sen vuoksi, että Internetin ominaisuuksiin kuuluu maantieteellisten etäisyyksien eliminointi.

Ammatillisen koulutuksen korrelaatio Internet-asenteisiin on korkea eli $.36$. Koulutusjakauma kahdessa eri ryhmässä on toistensa käänteinen peilikuva. Kun Internet-kielteisissä on 55 % vailla varsinaista ammatillista koulutusta, Internet-myönteisissä on yhtä paljon opisto- tai korkeakoulututkinnon suorittaneita. Tulokset vastaavat Tilastokeskuksen tutkimuksia (1997, 168) koulutuksen ja tietokoneiden käyttökokemuksen yhteydestä. Mitä korkeampi koulutus henkilöllä on, sitä todennäköisemmin hän käyttää tietokoneita työssään. Korkea-asteen koulutuksen suorittaneista naisista 79 % ja miehistä 84 % käytti tietokoneita työssään. Vain perusasteen suorittaneilla vastaavat luvut olivat 41 % ja 37 %.

Internet-asenteet ja kansalaisuuden toteuttaminen

Kansalaisuusteorioiden eivät tarjoa yhtenäistä kuvaa siitä, mihin kansalaisuudella pyritään. Ne eivät myöskään anna helposti operationalisoitavia hypoteeseja. Siksi tarkastelussa on tyydyttävä joidenkin osa-alueiden kartoittamiseen. Taulukossa 3. (sivulla 8) kuvataan Internet-kielteisten ja myönteisten asenteiden yhteyksiä kansalaisuuden toteuttamisen eräisiin piirteisiin tavoitteena löytää mahdolliset ensimmäiset heikot signaalit Internetin vaikutuksista kansalaisyhteiskuntaan.

Ruotsissa 1980-luvun lopulla tutkittiin kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien toteutumista. Taulukon 3. kysymykset, jotka kuvaavat kansalaisuuden toteutumista toiminnan tasolla, on muokattu Ruotsin tutkimuksen kysymyksistä (ks. Blomberg & Peterson & Westholm 1989, kysymykset n:o 12, 63, 80 ja 90). Ensimmäinen kysymys koskee järjestöaktiivisuutta ja viittaa Barbaletin ja Rochen korostamaan yhteiskunnalliseen osallistumiseen, kuten myös toinen kysymyksistä, joka koskee aloitteentekoa jonkin asian ajamiseksi. Kolmas ja neljäs kysymys liittyvät autonomisuuteen ja valmiuteen reagoida, jos kansalainen tuntee itsensä väärin kohdelluksi kuluttajana tai hallinnollisissa asioissa.

Kysymykset 5 ja 6 ovat nekin saaneet alkuideansa Ruotsin kansalaistutkimuksesta. Niissä kysytään mielipidettä siitä, miten tavallisen ihmisen vaikutusmahdollisuudet ovat kehittyneet ja onko tavallisella ihmisellä riittävästi tietoa voidakseen vaikuttaa yhteiskunnassa. Kysymykset 7 ja 8 liittyvät elämänhallintaan ja ideat niihin on saatu Raitasalon toimittamasta ”Elämänhallintaa etsimässä” -teoksesta, jossa viitataan Jerusalem ja Schwarzerin (1992) tutkimuksiin hallinta- ja pystyvyyskäsityksistä. Siinä tutkijat havaitsivat, että ihmiset, joiden yleiset pystyvyysodotukset olivat korkeita, olivat taipuvaisia kokemaan sosiaaliset tilanteet haasteina. Päinvastaisessa tapauksissa henkilöt, joiden käsitykset omasta pystyvyydestä olivat kielteisiä, kokivat sosiaaliset tilanteet menetyksen tai sen uhan sävyttämänä.

Molemmissa taulukon 3. ryhmässä suurin osa vastaajista oli yhteiskunnallisesti passiivisia, sillä he eivät toimi järjestöissä eivätkä tee aloitteita ottamalla vaikuttajahenkilöihin yhteyttä. Internet-asenteisiin aktiivisuudella ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Tämä on hieman yllättävää sen vuoksi, että myönteisten Internet-asenteiden odottaisi etenkin keski-ikäisillä liittyvän yleisluonteiseen aktiivisuuteen ja edelläkävijyyteen. Kansalaisuuteen liittyy autonomisuus, joka toteutuu kuluttajan roolissa siihen liittyvien reagoitioikeuksien käyttönä. Taulukosta havaitaan, että kuluttaja-kansalaisen reagointi huonoon tuotteeseen tai palveluun sekä pystyvyys kirjallisen valituksen tekemiseen itse on yleistä molemmissa ryhmässä.

Kysymykset 5. ja 6. osoittavat Internet-myönteisyyden liittyvän jossain määrin mielipiteeseen vaikutusmahdollisuuksista ja siihen tarvittavien tietojen riittävyteen. Yli puolet Internet-kielteisistä katsoi kan-

saavien kansalaisuuden toteuttamisen eräisiin piirteisiin tavoitteena löytää mahdolliset ensimmäiset heikot signaalit Internetin vaikutuksista kansalaisyhteiskuntaan.

Taulukko 3. Myönteisten ja kielteisten internet-asenneryhmien yhteydet kansalaisuuden toteuttamisen eräisiin piirteisiin sekä toiminnallisella että mielipidetasolla

Kysymys	Internet-kielteiset (n=106)	Internet-myönteiset (n=166)	Ryhmäerojen merkitsevyys Chi-testin mukaan	Korrelaatio Internet- asenteisiin 1)
1. Järjestöaktiivisuus – Ei toimi järjestöissä – Toimii järjestöissä	80% 20%	72% 28%	0.24	.03 (0.60)
2. Aloitteen tekeminen ottamalla yhteyttä vaikuttajiin – Ei ole ottanut yhteyttä – Ottanut kerran yhteyttä – Ottanut useamman kerran yhteyttä	69% 16% 15%	68% 14% 18%	0.76	.02 (0.70)
3. Valittaminen tuotteesta tai palvelusta – Ei ole valittanut – Valittanut tuloksetta – Valittanut tuloksellisesti	45% 12% 43%	31% 1% 57%	0.05	.15
4. Kirjallisen valituksen tekeminen itse – Tekee itse – Ei itse, tietää auttajan – Ei itse eikä tiedä auttajaa	70% 19% 11%	77% 19% 4%	0.07	-.12 (0.05)
5. Mielipide kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien kehityksestä – Vähentyneet entisestään – Pysyneet ennallaan – Lisääntymässä päin	55% 38% 7%	32% 54% 14%	0.001	.23 (0.001)
6. Mielipide tavallisten ihmisten tietojen riittävydestä vaikuttamiseksi – Tiedot eivät riitä lainkaan – Riippuu tapauksesta – Tietoa on yleensä riittävästi	43% 54% 3%	21% 72% 7%	0.001	.24 (0.001)
7. Omien tärkeiden tavoitteiden saavuttaminen – Ei ole saavuttanut juuri mitään tavoitteita – On saavuttanut joitakin – Saavuttanut monia tavoitteita	9% 51% 40%	2% 59% 39%	0.03	.05 (0.41)
8. Elämän kokeminen haasteina tai menetyksinä – Enimmäkseen haasteita – Enimmäkseen menetyksiä – Ei haasteita eikä menetyksiä	54% 30% 16%	70% 24% 6%	0.01	2)

1) Suluissa riippuvuuden merkitsevyys

2) Korrelaatiota ei voi laskea, muuttuja ei ole lineaarinen

salaisten vaikutusmahdollisuuksien vähentyneen ja lähes puolet katsoi tavallisten kansalaisten tiedot riittämättömiksi. Selkeä ero Internet-myönteisiin on siinä, että Internet-myönteisistä lähes 3/4 katsoi tietojen riittävyden riippuvan tapauksesta ja yli puolet vaikutusmahdollisuuksien pysyneen ennallaan tai olevan lisääntymään päin.

Vastaukset kysymykseen 7. osoittavat, että omien tavoitteiden saavuttaminen ja Internet-myönteisyys

ovat yhteydessä toisiinsa, joskaan korrelaatiotasolla yhteys ei yllä merkitsevälle tasolle. Lisäksi Internet-myönteiset kokevat useammin elämän haasteena kuin Internet-kielteiset. Kyky saavuttaa tavoitteita ja elämän kokeminen haasteena liittyvät teoreettisesti elämänhallintaan, mikä Internet-myönteisillä vaikuttaa olevan hieman parempi kuin Internet-kielteisillä.

Lähemmän tarkastelun kohteeksi otettiin kysymykset 6. ja 5. koska ne saattavat ilmentää oireita mahdol-

lisestä Internetin vaikutuksesta kansalaisyhteiskuntaan. Jotta kontrolloitaisiin sosio-ekonomisen taustan merkitys on taulukossa 4. kuvattu em. muuttujien keskiarvoja koulutustausta vakioiden.

Koulutustaustan vakiointi ei poista eroja Internet-kielteisten ja -myönteisten väliltä. Internet-myönteisten mielestä kansalaisten vaikutusmahdollisuudet ovat pikemminkin lisääntymässä päin ja vaikuttamiseen tarvittavien tietojen riittävyys riippuu tapauksesta. He ovat kenties ymmärtäneet Internetin käyttömahdollisuudet tiedonhankinnan, kommunikoinnin ja vaikuttamisen alueella. Tämä tulos saattaa olla ensimmäisiä signaaleja Internetin myönteisistä vaikutuksista kansalaisyhteiskuntaan ja sellaisena ansaitsee tulla jatkotutkimuksella vahvistetuksi tai kumotuksi.

Taulukossa on tarkasteltu myös elämänhallintaan liittyvää kysymystä koulutusryhmittäin. Tarkastelu osoittaa, että kahdessa alemmassa koulutusryhmässä Internet-myönteiset kokevat elämänsä useammin haasteena kuin Internet-kielteiset. Ylimmässä koulutusryhmässä tulos on päinvastainen. Tämäkin tulos on syytä selvittää jatkotutkimuksilla tässä käytettyä monipuolisimmilla kysymyksenasetteluilla.

Yhteenvedo ja johtopäätöksiä

Tietoverkkoja koskevissa empiirisissä tutkimuksissa käyttäjäprofiilit ja käyttökokemukset ovat olleet keskeisellä sijalla. Sen sijaan asenteita on tutkittu vasta

vähän. Kuitenkin asenteet ja niiden heijastamat intentiot ovat tärkeitä. Tässä artikkelissa on tarkasteltu Internetin käyttöön liittyviä asenteita. Nämä asenteet kartoittavat verkon käyttöä eläkeasioissa jokaiselle sopivana tietolähteenä ja henkilökohtaisena asiointikanavana. Kysymys on siis verkon käytöstä saatavasta hyödyistä, joka näkyy ajan säästönä ja asioiden hoidon helpottumisena (ks. Savolainen 1997, 61).

Tutkimuksen empiirinen aineisto pohjautuu 272 kansalaisen antamiin vastauksiin. Tutkimuksessa tarkasteltiin kahta ryhmää, jotka olivat Internet-kielteiset ja -myönteiset. Tietokoneita päivittäin käyttävistä 80 % suhtautui myönteisesti Internetin mahdollisuuksiin tietolähteenä tai asiointivälineenä. Tietokoneita koskaan käyttämättömillä myönteinen Internet-asenne oli vain yhdellä kymmenestä. Internet-asennonituminen näyttää siis olevan vahvasti kytköksissä tietokoneiden käyttökokemukseen. Koska yli miljoonaa suomalaista käyttää työssään tietokoneita, on pääteltävissä, että asenteellinen pohja Internetin käyttöön hallinnollisessa asiointissa on enimmäkseen myönteistä. Sama myönteisyys liittyy suomalaisilla tietotekniikkaan yleisesti (ks. Nurmela 1997, 44–47).

Internetin positiivisiin vaikutuksiin kansalaisyhteiskunnan kehitykseen on monella taholla asetettu suuria odotuksia. Yhdysvalloissa ne ovat päässeet jopa kansallisen strategian tasolle. Internetistä odotetaan välinettä aktiivisen kansalaisuuden toteuttamiseen, mikä eri tutkijoiden mukaan voi tarkoittaa joko yhteisöllistä osallistumista tai privatisoitunutta elämänhallintaa sekä kykyä saavuttaa omia päämääriään.

Taulukko 4. Koulutuksen ja Internet-asenteiden yhteydet mielipiteeseen vaikuttamiseen tarvittavien tietojen riittävydestä ja elämän kokemiseen haasteena

Koulutusaste	Internet-kielteiset (n=106)	Internet-myönteiset (n=166)
	Tietojen riittävyys ka. 1)	Tietojen riittävyys ka.
Ei ammatillista koulutusta	1.49	1.72
Ammatti- tai tekninen koulu	1.83	1.90
Opisto- tai korkeakoulu	1.60	1.71
	Vaikutusmahd. kehitys ka. 2)	Vaikutusmahd. kehitys ka.
Ei ammatillista koulutusta	1.36	1.95
Ammatti- tai tekninen koulu	1.63	1.63
Opisto- tai korkeakoulu	1.78	1.84
	Elämän kokeminen haasteena, %-osuus ryhmästä 3)	Elämän kokeminen haasteena, %-osuus ryhmästä
Ei ammatillista koulutusta	43%	62%
Ammatti- tai tekninen koulu	54%	59%
Opisto- tai korkeakoulu	81%	76%

1) Ks. Taulukko 3. kysymys 6.

2) Ks. Taulukko 3. kysymys 5.

3) Ks. Taulukko 3. kysymys 8.

Huolimatta kansalaisuuden käsitteen vaikeasta operationalisomisesta tarkasteluun otettiin 8 muuttujaa, jotka aikaisempien tutkimusten perusteella liittyvät tietyihin kansalaisuuden piirteisiin. Tarkastelu osoitti, että Internet-asenteilla on yhteys mielipiteeseen kansalaisten vaikutusmahdollisuuksista ja vaikuttamisessa tarvittavien tietojen riittävydestä. Tätä voitaneen pitää signaalina Internetin ensimmäisistä yhteiskunnallisista vaikutuksista. Onhan Internet on jo nykyominaisuuksiltaan tehokas tiedonhankinta-, kommunikointi- ja vaikuttamisväline.

Myös elämänhallinta oli Internet-myönteisten joukossa hieman parempi kuin Internet-kielteisten joukossa. Löydökset viittanevat siihen suuntaan, että Internet-asenteet liittyvät enemmän yksilöllisyyttä korostavaan kansalaisuuteen kuin yhteisölliseen kansalaisuuteen.

Tutkimus herätti monia jatkotutkimuksen tarpeita. Jatkotutkimuksessa olisi otantapohjaisilla menetelmillä varmistettava Internet-asenteiden yleisyys väestössä sekä liittymät kansalaisuuden erilaisiin toteutumistapoihin. Suomen kaltaisessa homogeenisessä maassa, jonka tietokoneiden ja tietoverkkojen käyttöiheyden on maailman suurimpia, Internetin mahdollisten yhteiskunnallisten vaikutusten signaalit voivat olla ensimmäisinä havaittavissa ja raportoitavissa kansainvälisilläkin tiedefoorumeilla.

Hyväksytty julkaistavaksi 15.1.1999

Lähteet

- Barbalet J.M.(1988). Citizenship, right, struggle and class inequality. Bristol: The Open University Press.
- Clinton B. Inaugural address. URL/www.pub.whitehouse.gov. (1.12.1998).
- Hernes H.M. (1988). The dimensions of citizenship in the advanced welfare state. Maktutredningen. Uppsala.
- Jerusalem M., Schwarzer R.(1992). Self-efficacy as a resource factor in stress appraisal process. Teoksessa Schwarzer R (toim.) Self-efficacy: thought control of action. Washington, DC; Hemisphere; 195–213.
- Kasvio A.(1997). Digitaalinen kumous, työn murros ja tietoyhteiskunta. Teoksessa Näkökulmia tietoyhteiskuntaan (toim. K. Stachon). Helsinki: Gaudeamus.
- Keskinen A. (1995). Johdatusta teledemokratiaan ja tietoverkkoihin. Teoksessa Teledemokratia, tietoverkot ja yhteiskunta (toim. Keskinen A.). Helsinki: Painatuskeskus. 19–27.
- Kuriant N. & Egan T. (1996). Engendering democratic participation, access, voice and dialogue, - The Information Society, An International Journal, 12(4).
- Marshall, T.H. (1950). Class, citizenship and social development. Cambridge: University Press.
- Nurmela J.(1997). Suomalaiset ja uusi tietotekniikka. Tilastokeskus. Katsauksia 1997/7. Yliopistopaino. Helsinki.
- Nurmela J.(1998). Valikoiko uusi tieto- ja viestintäteknikka käyttäjä nsä. Tilastokeskus. Katsauksia 1998/1. Yliopistopaino. Helsinki.
- Petersson O. & Westholm A. & Blomberg G. (1989) Medborgarundersökningen råtabeller. Stockholm: Regeringskansliets offsetcentral.
- Raitasalo R.(1996). Aaron Antonovskyn "salutogeeninen malli" ja elämänhallinta. Teoksessa Elämänhallintaa etsimässä (toim. Raitasalo R.). Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13. Helsinki.
- Roche M. (1992). Rethinking citizenship – welfare, ideology and change in modern society. Cambridge: Polity Press.
- Saari J. (1996) Kansalaisuus ja sosiaalinen luokka – sosiaalitaloudellinen näkökulma T.H.Marshallin teoriaan. Teoksessa Sosiaalipoliittikan teoreettisia lähtökohtia, sosiaalitaloudellinen näkökulma (toim. Niemelä & Salmi & Saari). Helsinki: Kela: Katsauksia 18.
- Savolainen R.(1996) Tietoverkkojen käyttö empiirisen tutkimuksen kohteena, Metodisia lähtökohtia ja tutkimustuloksia. Informaatiotutkimus 96(1).
- Savolainen R. (1997). Miten tietoverkkoja käytetään? Verkkojen käyttötutkimuksen asetelmia ja löydöksiä. Teoksessa Näkökulmia tietoyhteiskuntaan (toim. K. Stachon). Tampere: Tammerpaino.
- Suomi tietoyhteiskunnaksi – kansalliset linjaukset. Valtionvarainministeriö. Helsinki 1997.
- Thomas R. (1995). Acces and inaquality. Teoksessa Information technology and society (toim. Heap & Thomas & Einon & Mason & Mackay). London: Sage. 90-99.
- Tilastokeskus (1997). Tiedolla tietoyhteiskuntaan. Helsinki: Tilastokeskus.
- Turner B. S. (1994). Postmodern culture/modern citizens. Teoksessa The condition of citizenship (toim. Steenbergen van). London: Sage. 153–168.
- Virola H.(1998). Asenteet ja aikomukset. Teoksessa Uusmedia kuluttajan silmin. Kansallisen multimediaohjelman Kuluttaja-tutkimukset-hanke. TEKES. Digitaalisen median raportti 2/98. Helsinki. 107–122.